

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Arany János Buda Halálának «Vége».

Bátyjának megölése után Etele így szól a húnokhoz :

Húnok! Isten kardját emelem rá fenjen :
Mind a világvégig általa kimenjen
Népünk birodalma, neve, dicsősége! . . .
Örökkön-örökké nem lesz soha
Vége.

Arany szójátékkal fejezi be költeményét : a *vége* szó Etele beszédében a hún birodalomra vonatkozik, célzással a *világvégig* szóra egyszersmind a költő munkájának befejezését is jelenti, azért írta különálló szónak. Az ilyesféle befejezés nagy divatban volt a régiebb költőknél s Arany, mint a régi hegedősök, énekmondók, néphistóriaszerzők utódja, szándékosan követi őket ebben is. Példának csak egy-két ösmertebbet idézek. Gyergyai Albert Árgirus Királyfijának utolsó sorai :

Minden bánatjának vagon immár vége,
Ez historiának is legyen már VÉGE.

Gyöngyösi Kemény Jánosáé :

Kitűl eláll pedig, hibál reménysége,
És bízott dolgában lész keserves *vége*.

Gvadányi több versét így végezi. Falusi Nótárius :

Itten nagy Peleskén lész életem' vége,
Valamint most vagon Verseimnek
Vége.

Rontó Pál :

Én-is azt kiáltom, nagy lelked az égbe
Örvendjen! és Munkám ezzel mennyen
Végbe.

Sőt a prózában írt, de itt-ott versekkel tarkított XII. Károly is (1792.) :

Kivánom ; és Munkám ezzel mégyen
Végbe.

Ez azonban nemcsak nálunk volt szokásban, hanem Európa-szerte. Középkori latin írók versben és prózában szintén szerették az utolsó mondatához tartozó *finis*-t a sor alá kanyarítani.

Kissé más, de azért hasonló eljárás, hogy a költő több művét, vagy egy művének több részét, fejezetét egyazon szóval fejezte be, mint például Dante, kinek Pokla, Purgatoriuma és Mennysországa egyaránt a *stelle* (csillogok) szóval végződik.

TOLNAI VILMOS.

Toldi Miklós farkaskalandjához.

Mikor Miklós (Arany: *Toldi*. 5. ének, 13. vsz.) a farkaskaland után a zombékon ülve a «maga farkasáról» gondolkozik, összehasonlítja bátyját a fenevadakkal s ez az összehasonlítás nem válik a farkasok kisebbségére:

Mert hiszen, ha példát farkasokról véssen:
Ott is a rosszabbik az ő bátyja léssen:
Fészket oltalmazza a mezőnek vadja,
Ki nem ingerelte, azt meg nem támadja.

Nagyon hasonló ehhez egy kis versike, melyet Gvadányi XII. Károlynak szövegébe illeszt (1792. 5. l.):

Nints fenevad a' melly maga Nemét rontya,
Sőt ha azt más bántya, vérit érte ontya.
De emberek szívét, ha dagály fel bontya,
Maga Nemét öli, pusztította 's boszszontya.

Nem valószínűtlen, hogy Miklós helyzete az idézett sorokat felidézte a költőben, aki Gvadányit alaposan ismerte, bár XII. Károlyt sem tanulmányában, sem önéletrajzában nem említi. Különben nem kell épen átvételre gondolnunk, mert az állat és az ember szembeállítás az állat javára szintén egyike a költői és bölcselkedő közhelyeknek, melyek a klasszikus irodalomtól kezdve a legújabbikban fel-felbukkannak.

Megvan például Koháry István Pélldás Vadkertjében is (Toldi szövege szerint, Költ. Kézik. 1: 268):

Mert a fene vadak együvé férkeznek,
S ő nemők félével nem is ellenkeznek,
Megalkusznak szépen s egységben élnek,
Tört pediglen soha egymásnak nem vetnek:

De ember emberrel tartja bajvívását,
Sokszor is öldöklí barátját és társát,
S ha végbe viheti földre lecsapását,
Nem sokszor követi oroszlán szokását.

T. i. az első versszakokban az oroszlánról szólva ezt mondja Koháry: «Ha valamit egyszer a földre lecsapnak, Földön hevertében arra nem tapodnak.»

TOLNAI VILMOS.

Vas Gereben a magyar nyelvért.

A forradalmat követő önkényuralom a nemzeti öntudat elnyomására egy évtizeden át mindent elkövetett, főleg azonban a magyar nyelvet törekedett minden téren visszaszorítani. E németesítő munka javát ismerjük. Nem lesz azonban érdektelen, ha egyik részletét, amely ellen Vas Gereben (Radákovics József) síkra szállt, felelevenítjük. Magyarország teljhatalmú kormányzója Albrecht főherceg, az egyházat is bevonta a németesítés szolgálatába. 1857 február 1-én a pesti alesperes értesítette a pesti tanácsot, hogy a főherceg szeretné, ha a kerepesi-úti temetőben kápolna épülne, melyben a római katolikus hívek a megholtakért miseáldozatokat mutathatnának be. Minthogy a kápolna felépítésére a primás vállalkozott, a pesti tanács a legnagyobb készséggel felajánlotta az ideiglenes halottaskamra helyét. A primás bőkezűsége még tovább ment: 5000 forintos alapítványt tett, amelynek jövedelmét három idegenből hozott karmelita szerzetes ellátására rendelte. A karmeliták ügyesen kihasználták a városi tanács tehetetlenségét s a felajánlott telken zárdát építettek, a kápolna pedig egyszerűen az ideiglenes halottas kamra mellett épült fel. A karmelita szerzetesek a kápolnában miséztek és temetések alkalmával imádkoztak a holttest felett. Magyarul azonban nem tudtak s így németül végezték az imádságot. Sok bajuk is volt ezeknek a karmelita barátoknak a lakossággal s 1861-ben kénytelenek voltak elhagyni a várost. A felmerült panaszok kapcsán a már alkotmányos városi hatóság kénytelen volt vizsgálatot tartani ügyükben s ez alkalommal, 1861 július 4-én tett tanuságot ellenük Vas Gereben is. Vallomása szerint: «azon alkalommal, midőn Hegedűs Lajosné színésznő temetése s azon mintegy 4000 egyén jelen létezett, a karmeliták a temetőben a holttest felett német nyelven kezdtek imádkozni, tanu gondolván, hogy ez a nagyszámú jelenlevők közt annyival inkább botrányt okozhatott volna, mert Hegedűsné közkezdveltségben álló magyar színésznő volt, maga kezdett magyar nyelven imádkozni s ezt a temetést kísérőkkel együtt be is végezte». El lehet képzelni, micsoda hatással volt az üldözött magyar nyelv megcsendülése a sokat szenvedett pesti magyar polgárságra s mily buzgón szállott fel az ima azon ünnepélyes pillanatban, mikor az elárvult magyar művészet egyik csillagát búcsúztatták.

GÁRDONYI ALBERT.

Dugonics Etelkájáról.

Dugonics már kis gimnázista korában nagy buzgalommal olvasta Gyöngyösi munkáit, melyeket egyik tanárától kapott Szegeden. Később is sokat olvasta s mintaszerűeknek tekintette a régi poéta műveit, melyeket 1796-ban ki is adott két kötetben.

Gyöngyösi Charikliája jelentékeny hatással volt az Etelkára. Etelka történetének eleje főbb vonásaiban föltűnően egyezik a Chariklia egyik részével.

Etelka s Etele vallásos ünnepen, áldozat alkalmával találkoznak először s első pillanatra egymásba szeretnek. Ez a motívum azonos Chariklia és Theogenes herceg találkozásával, mely a Chariklia IV. részében van elmondva. Ámde némely részlet is oly pontosan összevág, hogy *Dugonics a Chariklia hatása alatt írta meg regényének ezt a részét.*

Mindkét helyen áldozat alkalmával történik az első találkozás.

Miután a magyarok megtették az előkészületeket az áldozathoz, leölték s egy emelvényre helyezték az áldozati bárányt. Etelka az emelvény előtt, az oltár közepén egy karszékbe ül. Most következik az áldozat meggyújtása, ami nagy ceremóniával történik. Az előkelő magyarok — Árpád-dal élükön — szövétnekkal járulnak a szűz elé; ez átveszi s eloltás végett a főpapnak adja a szövétnekeket. Utolsónak viszi hozzá a maga szövétnekét az ismeretlen ifjú, Etele. Amint Etelka meglátja őt, «szokatlan hevekkol forralódott». «Dobogott kis szíve kegyetlenül. Elfutotta még a csontok velejét is, maga se tudta: Mi? -- de igen kellemetes járvány. Hirtelen feléje csapott a szerelem lángja. Nem is sokára a küszködő indulatok nagy méreggel megtámadták az arcát. Fehér színének lilioma is merő pirosba öltözött. Szikrákat hánni kezdettenek a jövevényhez facsarodott szemek. Egy szóval: egész teste reszketett.» (I. K. I. sz. 8. r. 78/9. oldal). E megzavarodást csak «ama szemes főpap» veszi észre s örvend a jó öreg. Etelka azután a szintén fölgyulladt ifjútól átveszi a szövétneket, meggyújtja vele az áldozatot, de szeme az ifjút keresi titkon, szíve csak reá gondol. Így történik Etele s Etelka első találkozása, így lobbannak szerelemre egymás iránt.

A Charikliában Apolló tiszteletére tartanak áldozatot, melyben részt vesz egy szép és híres idegen herceg, az Achilles nemzetségéből származó Theogenes is, — meg Chariklia, Charikles főpap nevelt leánya. Az áldozati tüzet a főpap rendeletére a herceg gyújtja meg egy fáklyával, melyet Charikliától vesz át. A fáklya átvételekor az ifjak «Cupido törében akadának».

«Mikor azért juttak szemközben egymással,
Mindketten valának, mint tűz, pirulással,
Szemeknek szikrája szívekben hatással,
És attól hirtelen nagy fel-gyúladással.»

(Char. IV. 71. vsz.)

E változásokat azonban senki sem veszi észre, — csak épen Chalisiris pap, — Chariklia atyjának barátja, aki, mikor a dolgokat így kinézte, hálaadást tett, hogy Isten ezt adta.

A két eseményt párhuzamba állítván, világosan láthatjuk, mennyi megegyezés van bennök. Legföltünőbb a fáklya átnyújtása. A személyek a fáklya átnyújtásakor látják egymást először s első pillanatra egymásba szeretnek. E szerelmi fellobbanást nem veszi észre senki, csak egy ember, a főpap, — Kádár, illetve Chalisiris, aki igen megőrül a dolognak. A kifejezésekben is, kivált a főszemély szembejutásának s fellobbant szerelmének leírásakor érezhető Dugonicson a Chariklia hatása, csakhogy a Charik-

liában a belső változás, a szerelmi láz e leírása rövidebb és kifejezőbb, mint Dugonicsnál.

Az említett egyezéseken kívül is akadunk az Etelkában olyan motívumokra, helyzetekre, melyek nagyon emlékeztetnek a Charikliára. Magának Etelkának a története még egy darabig követi Chariklia történetét. Etelka beteg, nagy beteg lett a szerelemtől, de baját titkolja, rejtegeti. Fölkeresi a szenvedőt Kádár, a főpap, vigasztalja s végre nagy nehezen kivallatja vele szerelmét. — Chariklia további története ugyanilyen. Ő is betege lesz nagy szerelmének, de baját igyekszik elrejteni. Nevelő apjának barátja, Chalisiris pap vigasztalja. A betegség tüneteinek elmondása, leírása is nagyon hasonló, de Dugonics itt is jóval terjedősebb, mint Gyöngyösi.

RUZSONYI BÉLA.